

Μ. Ζ. Κοπιδάκης
Ὁ «ἀπόλυτος Ἕλληνας» Δ. Καπετανάκης
καὶ ὁ «Ἑλληνικός» R. Fattner

Πρώτη ἔκδοση, Ἀθήνα 2013

Παραγωγή:
Τυπογραφικὸ ἐργαστήρι «Δόμος»

Κύκλος ὁμιλιῶν «Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Δύση»
Πρόγραμμα MEGARON PLUS
Συμπαράγωγή: Ε.Μ.Ε.Ι.Σ., Κ.Ι.Κ.Π.Ε., Ὁργανισμὸς Μεγάλου Μουσικῆς
Ἀθηνῶν

Μ. Ζ. Κοσιδάκης

Ὁ «ἀπόλυτος Ἕλληνας» Δ. Καπετανάκης
καὶ ὁ «Ἑλληνικός» R. Farner

ΚΟΙΝΩΦΕΛΕΣ ΙΔΡΥΜΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟῦ & ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟῦ ἜΡΓΟΥ

1.

«Η μέση ὁδὸς εἶναι ἡ μόνη ποῦ δὲν ὀδηγεῖ στὴ Ρώμη» (Arnold Schönberg). Ὁ Ἰωάννης Ἰωακείμ Βίνκελμαν (J. J. Winkelmann), γιὸς πτωχοῦ ὑποδηματοποιοῦ ἀπὸ τὴ Σαξωνία, ἔφτασε στὴ Ρώμη, τὴν πόλιν τῶν ὀνείρων του, ἀκολουθώντας δύσβατες καὶ σκολιές ἀτραπούς. Ἡ ἀσφάλεια τῆς μέσης ὁδοῦ δὲν τὸν γοήτευε. Ὁ αὐτοδίδακτος λοιπὸν, ἀλλὰ ἰδιοφυῆς ἱστορικός τῆς τέχνης, ἐργάστηκε γιὰ πολλὰ χρόνια ὡς οἰκοδιδάσκαλος καὶ βιβλιοθηκάριος, κέρδισε τὴ συμπάθεια τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἐποχῆς παρὰ τὰ δημοκρατικά του φρονήματα, ἀσπαστήκε τὸν καθολικισμό (τύποις βεβαίως, γιατί ὁ ἄνθρωπος σὲ ἓνα θεὸ πίστευε: τὸ Κάλλος) καὶ ἐγκαταστάθηκε τὸ 1755 στὴ Ρώμη, ὅπου ὡς ἐπιμελητὴς τῶν ἀρχαιολογικῶν Συλλογῶν καὶ ὡς *scriptor linguae teutonicae* ὑπηρέτησε τὸ Βατικανὸ καὶ τὴ φιλοκαλία τῶν ὀφικιαλίων του.

Στὸ δοκίμιό του «Σκέψεις γιὰ τὴ μίμηση τῶν ἑλληνικῶν ἔργων στὴ ζωγραφικὴ καὶ τὴ γλυπτικὴ» (1755) ὑποστήριξε μὲ θέρμη ὅτι ἡ αἴσθησις τοῦ Ὁραίου διαμορφώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ κάτω ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ οὐρανό. Ὁ καλλιτέχνης λοιπὸν ποῦ ἐπιθυμεῖ νὰ γίνῃ μεγάλος καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνυπέβλητος πρέπει νὰ ὑποδειγματισθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἀρχαίους. Γιὰ τὴ γλυπτικὴ μάλιστα, τὴν κατεξοχὴν ἑλληνικὴ τέχνη, ἀποφαίνεται ὅτι «τὸ γενικὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῶν ἑλληνικῶν ἀριστουργημάτων εἶναι τελικὰ μία εὐγενικὴ ἀπλότητα καὶ ἓνα ἤρεμο μεγαλεῖο στὴν κίνησι καὶ τὴν ἔκφρασι» (μετρ. Ν. Σκουτερόπουλος). Τὸ παλλόμενο ἀπὸ νεανικὸ σφρίγος καὶ

συγκίνηση σχεδόν έρωτική αυτό κείμενο προκάλεσε κύματα ένθουσιασμοῦ στο γερμανόφωνο χώρο, πού λόγω τῆς Μεταρρύθμισης δὲν ἔχει αναπνεύσει τὴ ζεῖδωρο αὔρα τῆς Ἀναγέννησης. Ἡ ἀριστοκρατικὴ ἀπλότητα εἶναι πασιφανής, ἀλλὰ τὸ ἥρεμο μεγαλεῖο; Παρὰ τίς ἐνστάσεις τοῦ Λέσσιγκ καὶ ἄλλων, οἱ ἀπόψεις τοῦ Βίνκελμαν εἶχαν ἀπήχηση καὶ στο εὐρύτερο μορφωμένο κοινὸ καὶ στοὺς διανοούμενους καὶ καλλιτέχνες τῆς ἐποχῆς.

Ἡ μνημειώδης «Ἱστορία τῆς τέχνης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα» (1764) εἶναι συνάμα ἐπιστημονικὴ πραγματεία, ὅπου συνδυάζονται ἡ εὐρυμάθεια καὶ ἡ διαίσθηση, πρόγραμμα γιὰ τὴν αἰσθητικὴ ἐκπαίδευση τῆς ἀρχηγείας τῶν κοινωνιῶν καὶ ὑψηλῆ λογοτεχνία. Ὑποδείγματα λιτοῦ ὕφους θεωροῦνται οἱ ἐκστατικὲς περιγραφὲς τῶν ἀγαλμάτων πού βρίσκονται στὸν κῆπο τοῦ Belvedere. Σὲ αὐτὰ τὰ ποιήματα σὲ πρόζα ἐπιχειρεῖται νὰ ἀποκρυπτογραφηθεῖ τὸ αἶνιγμα τῆς πλαστικῆς ὁμορφιάς. Ἀντὶ νὰ κατατρίβεται μὲ τίς χρονολογίες τῶν ἔργων καὶ τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα τῶν καλλιτεχνῶν, ὅπως ἔκαναν οἱ παλαιότεροι ἱστορικοὶ τῆς τέχνης, ὁ Βίνκελμαν διερευνᾷ τὸ περιβάλλον μέσα στο ὁποῖο γεννήθηκε, ἀνθῆσε καὶ καρποφόρησε ἡ Τέχνη, δηλαδὴ τὸν τρόπο ζωῆς τῶν λαῶν, τὸ κλίμα, τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, τὴ θρησκεία καὶ τὴν πολιτικὴ ὀργάνωση. Σὲ ἓνα περιλάλητο χωρίο (IV, 1) διατυπώνει τὴν ἀποψη ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῆς Τέχνης προϋποθέτει τὴν πολιτικὴ ἐλευθερία – μιὰ ιδέα πού τὴν υἱοθέτησε ἀπὸ τὸ «Περὶ ὕφους» τοῦ Λογγίνου.

Λάθη, ἀντιφάσεις καὶ προκαταλήψεις ὑπάρχουν στο ἔργο τοῦ Βίνκελμαν. Οἱ ναοὶ καὶ τὰ ἀγάλματα δὲν ἦταν ὅπως πίστευε κατάλευκα, ἀλλὰ ἐπιχρωματισμένα. Οἱ βιολογικὲς μεταφορὲς στὴν ἐξέλιξη τῆς Τέχνης τώρα πλέον ἀντιμετωπι-

ζονται ως άπλές μεταφορές, που δέν ανταποκρίνονται στην επιστημονική αλήθεια. Πολλά από τὰ έργα που έκτιμούσε ως άριστουργήματα δέν εἶναι παρά χονδροειδῆ ρωμαϊκά αντίγραφα, κ.ο.κ. Ἡ προσφορά του ὡστόσο ὑπερτερεῖ κατά πολύ τῶν ἀστοχιῶν του. Ὁ ὄρος καί ἡ ἔννοια Kunstgeschichte εἶναι δικές του ἐπίνοιες. Ὁ Φιλελληνισμός τοῦ 19ου αἰ. πηγάζει κυρίως ἀπό τὴν graecomania τοῦ Βίκελμαν. Θιασῶτες καί μαθητές του στάθηκαν ὁ Γκαϊτε, ὁ Χαίντερλιν, ὁ Νταβίντ, ὁ Κανόβα, ἀκόμη καί ὁ Νίτσε. Κάθε χρόνο τὴν ἡμέρα τῶν γενεθλίων του, 9 Δεκεμβρίου, τὰ γερμανικά πανεπιστήμια καί τὰ ἀρχαιολογικά ἰνστιτοῦτα τιμοῦν τὴ μνήμη του. Στὴ συγκρότηση τοῦ μύθου συνέβαλε τὸ ἔργο, ἡ ἑλληνολατρεία, τὸ καλλιτέχνημα τῆς ζωῆς του καί βέβαια οἱ φλογερές φιλίες καί ὁ βίαιος θάνατός του στὴν Τεργέστη.

2.

Πνευματικὸς ἀπόγονος τοῦ Βίνκελμαν στάθηκε ὁ (νεο)κλασικιστὴς Στέφαν Γκεόργκε (1868-1933), που καταγόταν ἀπὸ οἰκογένεια πλουσίων οἰνεμπόρων τῆς Ρηνανίας. Μετὰ τὴς γυμνασιακῆς του σπουδῆς ταξίδεψε στὴν Εὐρώπη γιὰ νὰ μάθει τὴς γλῶσσες καί νὰ γνωρίσει τοὺς κορυφαίους δημιουργούς. Στὴν Ἑλλάδα ὅμως δέν ἤρθε ποτέ, ὅπως ἄλλωστε καί ὁ Βίνκελμαν. Δέν τὸ θεώρησε ἄλλωστε ἀναγκαῖο, γιατί, ὅπως ἔλεγε μεταξὺ σοβαροῦ καί ἀστείου, «Ἑλλάδα εἶναι ὅπου βρίσκομαι ἐγώ!». Τὰ ποιήματά του ἔχουν τὴν ψυχρότητα τοῦ μαρμάρου. Ἡ ἰδιαιτερότητά τους ἔγκειται στὴς αὐστηρῆς στροφικῆς καί μετρικῆς μορφῆς, στὴ μουσικότητα, στὴς κινδυνώδεις μεταφορές καί στὴν ἰδιότυπη ὀρθογραφία καί στίξη.

Τὸ σημαντικότερο στὴν ποίηση δὲν εἶναι τὸ νόημα, πίστευε, ἀλλὰ ἡ μορφή. Σὲ πείσμα τῶν καιρῶν ποὺ εὐνοοῦσαν τὸν νατουραλισμὸ καὶ τὰ λαϊκὰ λογοτεχνικὰ εἶδη, ὁ Γκεόργκε ἀπευθυνόταν στοὺς λίγους καὶ ἐκλεκτούς, σὲ ἐκείνους ποὺ μπορούσαν νὰ ἐκτιμήσουν τὶς ἀρετὲς τῆς καθαρῆς ποίησης καὶ τὴν ἀοριστία τοῦ συμβολισμοῦ.

Στὰ χρόνια τῆς ὠριμότητάς του, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψει ἐντελῶς τὸν αἰσθητισμὸ, θεώρησε πὼς ὁ ποιητὴς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ὁ ὑπέρτατος κριτὴς τῆς ἐποχῆς του καὶ ὁ προφήτης μιᾶς πνευματικῆς Ἀναγέννησης. Γύρω του εἶχε σχηματισθεῖ ἕνας κύκλος ἀπὸ νέους ποιητὲς, καλλιτέχνες καὶ ἐπιστήμονες ποὺ ἀσπάζονταν τὶς ἰδέες του καὶ ὀραματίζονταν τὴν «Πολιτεία» (Der Staat) κατὰ τὰ πλατωνικὰ πρότυπα, ὅπου θὰ κυριαρχοῦσε ἡ ἀριστοκρατία τοῦ πνεύματος. Αὐτὴ ἡ λεγόμενη «Μυστικὴ Γερμανία» (Das geheime Deutschland) θὰ στρεφόταν ἐναντίον τοῦ συῶδους ὕλισμοῦ κάθε μορφῆς καὶ μὲ τὴν «Ἴσχύ», τὸν «Ἀγώνα» καὶ τὴν «Πράξη» θὰ ἔσωζε τὴν Εὐρώπη καὶ τὸν κόσμον ὀλόκληρο. Οἱ ρομαντικὲς αὐτὲς σκέψεις, ποὺ ἐντάσσονταν στὸ πνεῦμα τοῦ λεγόμενου «Ἐπαναστατικοῦ Συντηρητισμοῦ», συγκινοῦσαν πολλοὺς κατὰ τὴν περίοδο τῆς Δημοκρατίας τῆς Βαϊμάρης. Ἰσχυρὴ ἦταν καὶ ἡ προσωπικὴ ἀκτινοβολία τοῦ ποιητῆ, παρὰ τὸ ὅτι ἦταν τέρας ἐγωισμοῦ. Δὲν εἶχε ἰδιοκτησία, οὔτε κἂν ἔπιπλα οὔτε σπίτι, οὔτε γνώριζε κανεὶς ἐκτὸς ἀπὸ τὸν στενὸ του κύκλο ποῦ διέμενε. Πότε ἐμφανιζόταν στὸ Μόναχο, πότε στὴ Χαϊδελβέργη, πότε στὸ Βερολίνο.

Ἡ ἀτυχέστερη στιγμὴ τῆς σταδιοδρομίας του ἦταν ἡ ἔκδοση τὸ 1928 τοῦ ἔργου του «Τὸ νέο κράτος» (Das neue Reich), ὅπου διατύπωνε τὶς θεωρίες του γιὰ τὴ λειτουργία τῆς ποίησης ὡς θρησκείας καὶ ἀποθέωνε τὸν λαό, τὴν πατρίδα καὶ

τὸν χαρισματικὸ ἡγέτη. Φυσικὰ ὁ Γκεόργκε δὲν ἦταν ἐθνικοσοσιαλιστής. Αἰσθανόταν βαθιὰ περιφρόνηση γιὰ τὸν ἄλλο-πρόσαλλο λαϊκιστὴ καὶ δημαγωγό, ποὺ μὲ τίς ὑστερικές του φωνασκίες ὑπνώτιζε τὰ πλήθη. Ὅμως οἱ ἐθνικοσοσιαλιστές, διαστρεβλώνοντας ποικιλοτρόπως τίς ὑψιπετεῖς συλλήψεις, τὰ «ἀπόκρημνα ρήματα», τὴν πίστη στὸ ξανθὸ ἀγόρι ποὺ σὰν τὸν Ἀλέξανδρο τοῦ Φιλίππου ἢ τὸν δωδεκαετῆ Ἰησοῦ στὸ ναὸ θὰ ἔφερνε τὴ λύτρωση, ἀνακήρυξαν τὸν ποιητὴ σκαπανέα καὶ προάγγελο τῆς δικῆς τους ιδεολογίας. Τὰ ποιήματά του ἦταν ἄλλωστε κρυπτικά. Ἐξέφραζαν Stimmungen, διαθέσεις. Ποιὸς εἶχε τὴ γνώση καὶ τὴν ὑπομονὴ νὰ μαντεύει χρησμούς, ἀμφισημίες, καὶ φευγαλέες καταστάσεις τῆς ψυχῆς; Ματαίως διαμαρτυρήθηκε, ματαίως ἀποποιήθηκε μετὰ βδελυγμίας τίς τιμές ποὺ τοῦ προσέφεραν, στὸ τέλος ἀναγκάστηκε νὰ ἀποτραβηχτεῖ στὴν Ἑλβετία, ὅπου καὶ πέθανε πικραμένος καὶ περιφροντισ γιὰ τὰ μελλούμενα τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1933. Οἱ μαθητές του σκόρπισαν σὰν τὰ παιδιὰ τοῦ λαγοῦ ὀρισμένοι προσχώρησαν στὸ ἐθνικοσοσιαλιστικὸ κόμμα, ἄλλοι κράτησαν οὐδέτερη στάση μὲ ὅ,τι μπορεῖ νὰ σημαίνει τὸ ἐπίθετο οὐδέτερος, καὶ ἄλλοι πέρασαν στὴν Ἀντίσταση.

3.

Στὸν κύκλο τοῦ Στέφαν Γκεόργκε εἶχαν γίνει ἐκθύμως δεκτοὶ ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ ἵππικοῦ κόμης Κλάους φὸν Στάουφενμπεργκ (Claus Philipp Schenk, Graf von Stauffenberg, 1907-1944) καὶ οἱ πρεσβύτεροι κάπως δίδυμοι ἀδερφοὶ του, ὁ Μπέρτολντ, ποὺ ἦταν νομικός, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ποὺ εἶχε σπουδάσει ἀρχαία ἐλληνικὴ ἱστορία καὶ ἀκολούθησε ἀκαδημαϊκὴ

σταδιοδρομία. Ὁ Κλάους ἦταν ὠραῖος σὰν ἡμίθεος, εὐφυής, πιστὸς καθολικός, καλλιεργημένος καὶ φυσικὰ ἑλληνολάτρης. Σύχναζε στὰ χρόνια τῶν σπουδῶν του στὸν καλλιτεχνικὸ σύλλογο «Ἀχιλλεῖον» καὶ πρωτοστατοῦσε στὴν ἴδρυση ἑνὸς ἐκδοτικοῦ οἴκου, ποὺ ὀνομαζόταν «Δελφίνι», καὶ ποὺ θὰ ἐξέδιδε, ὅπως καὶ ἐξέδωσε, κυρίως ἔργα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας σὲ μετάφραση. Ἐλαβε μέρος κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου στὶς νικηφόρες ἐκστρατεῖες ἐναντίον τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Γαλλίας, ὅπου καὶ παρασημοφορήθηκε. Ὑπηρέτησε γιὰ μερικὸς μῆνες στὸ Ρωσικὸ μέτωπο καὶ ἐκεῖ συγκλονισμένος ἀπὸ τὶς θηριωδίες τῶν μαχῶν συνέλαβε τὴ ρομαντικὴ ἰδέα νὰ ἀπελευθερώσει τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὸν τύραννο. Στις ἀρχὲς τοῦ 1943 στὴν Τυνησία, καθὼς τὸ ὄχημα στὸ ὁποῖο ἐπέβαινε προσέκρουσε σὲ νάρκη, ἔχασε τὸ δεξί του μάτι, τὸ δεξί του χέρι καὶ δύο δάκτυλα ἀπὸ τὸ ἀριστερό.

Εἶχε μυηθεῖ στὴν εὐρύτατη συνωμοτικὴ κίνηση ἐναντίον τοῦ Χίτλερ, καὶ μάλιστα ἀνῆκε στὴν ἀριστερὴ τῆς πτέρυγα ὡς σοσιαλιστὴς χριστιανικῆς ἀπόχρωσης. Μετὰ τὴν ἀνάρρωσή του ἀπὸ τὰ τραύματα εἶχε ἐξελιχθεῖ σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ δραστήρια μέλη τῆς ὀργάνωσης, ἰδίως μετὰ τὴν 1η Ἰουλίου τοῦ 1944, ὅποτε ὡς διοικητὴς τῶν ἐφεδρικῶν σωμάτων μποροῦσε νὰ παρίσταται σὲ συσκέψεις ἀνωτάτου ἐπιπέδου ὅπου συχνὰ παρευρίσκετο καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χίτλερ.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Κλάους φὸν Στάουφενμπεργκ θὰ ἦταν στὰ μάτια ὄλων ὁ ἰδανικὸς τυραννοκτόνος. Ἐνας ἀξιωματικὸς τῆς Βέρμαχτ ἀπὸ οἰκογένεια ἐνδόξων στρατιωτικῶν, πατέρας πέντε παιδιῶν, ἥρωας τοῦ πολέμου παρασημοφορηθεὶς, μὲ πολλαπλὰ τραύματα στὸ πεδίο τῆς μάχης, θὰ ἐκτελοῦσε ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Οἰκουμένης τὸν τύραννο

τῆς Γερμανίας καὶ τὸν ὀλετήρα τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ τραγικά γεγονότα τῆς 20ῆς Ἰουλίου εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία καὶ ἰδίως ἀπὸ τὶς κινηματογραφικὲς τῆς ἐκδοχῆς. Λέγεται πάντως ὅτι ὁ ἥρωας κραύγασε μπροστὰ στὸ ἀπόσπασμα «Ζήτω ἡ ἱερὴ Γερμανία!», ἢ κατ' ἄλλους «Ζήτω ἡ μυστικὴ Γερμανία!», δηλαδὴ ἡ εὐτοπία ποὺ ὄραματίζονταν ὁ Γκεόργκε καὶ ὁ κύκλος του.

4.

Δεκατρεῖς μέρες ὁ Δήμητς (Δημήτριος) Καπετανάκης (1912-1944), δεκαετῆς τότε καὶ ὄρφανός πατρός, βίωσε μὲ τὴ μητέρα του καὶ τὰ δύο ἀδέρφια του τὴν πυρκαγιὰ ποὺ ἀποτέφρωσε τὶς ἑλληνικὲς καὶ ἀρμενικὲς συνοικίαι τῆς Σμύρνης. Οἱ ἱστορικοὶ εἰκοτολογοῦν γιὰ τὰ αἴτια, ἀλλὰ ἡ λαϊκὴ Μούσα μὲ τὸ ἀλάνθαστο αἰσθητήριό της ἀπέδωσε τὸ μέγα γιαγκίνι στὸ ἄχτι ποὺ ἔτρεφαν ὁ Μουσταφὰς Κεμάλ πασὰς καὶ τὸ ἐπιτελεῖο του γιὰ τὴν «Ὡραία ἄπιστη», ὅπως ἀποκαλοῦσαν τὴν πόλη οἱ Ὀθωμανοί. Ἡ βιαιότητα τοῦ βιώματος αὐτοῦ σημάδεψε τὴν ὑπερευαίσθητη ἰδιοσυγκρασία τοῦ ἀγοριοῦ ἀπὸ τὴν Ἰωνία. Στὴν Ἀθήνα ὅπου κατέφυγε μετὰ ἀπὸ ταλαιπωρίες ἡ οἰκογένεια, ὁ Δημήτριος ὀλοκλήρωσε τὶς ἐγκύκλιες σπουδῆς του στὴ Βαρβάκειο καὶ μόνο κατόπιν τῆς ἐπιμονῆς τοῦ ἀυταρχικοῦ θείου του Νικολάου γράφτηκε στὴ Νομικὴ Σχολή. Ἡ τυπικὴ λογικὴ καὶ ἡ μεθοδολογία τοῦ σχολαστικοῦ Τιπούκειτου, τὰ θεμέλια τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, προκαλοῦσαν βέβαια ἀφόρητη πλήξη στὸν νεαρό διανοούμενο. Εἶχε ὅμως τὴν τύχη νὰ συνάψει στενὴ φιλία μὲ τοὺς ἐλευθερόφρονες διδάσκοντες ποὺ πυρπολοῦσαν τότε μὲ τὶς προοδευτικὲς τους ἰδέαι τὶς

ψυχές μεγάλου τμήματος τῆς φοιτητιώσας νεολαίας, τὸν Παναγιώτη Κανελλόπουλο, τὸν Κωνσταντῖνο Τσάτσο, τὸν Ἰωάννη Θεοδωρακόπουλο καὶ τὸν Ἰωάννη Συκουτρή. Στὰ φροντιστήριά τους ἐνημερώθηκε γιὰ τὴν κίνηση τῶν ιδεῶν στὴν Εὐρώπη καὶ γιὰ τὶς νέες τάσεις στὴ μεθοδολογία τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν.

Καὶ μόνο ὁ τίτλος τῆς «Ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τοῦ ψυχικῶς μό-νου» μιᾶς μελέτης ποὺ εἶχε συντάξει γιὰ νὰ τὴν ὑποβάλει ὡς διδακτορικὴ διατριβὴ στὴ βλοσυρὴ Νομικὴ Σχολή, θὰ ἀρκοῦσε γιὰ νὰ ἀπορριφθεῖ πανηγυρικῶς. Ἔτσι, κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ Παναγιώτη Κανελλόπουλου καὶ ὠριμοτέρας σκέψεως ἀποφάσισε νὰ τὴν ἀποσύρει.

Τὸ 1934 ὁ Δημήτρης ἔφυγε μὲ πενιχρότατα μέσα γιὰ τὴ Χαϊδελβέργη προκειμένου νὰ σπουδάσει κοινωνιολογία. Στὰ τέσσερα ἐξάμηνα ποὺ διέμεινε στὴν πόλη αὐτὴ συνδέθηκε μὲ ἓνα πυρήνα ἀπὸ τὴν τρίτη γενεὰ τῶν μαθητῶν καὶ συνοδοιπόρων τοῦ Στέφαν Γκεόργκε. Ἐγινε ἐπίσης δεκτὸς στὸν κύκλο τοῦ διακεκριμένου φιλοσόφου Κάρλ Γιάσπερς (Carl Jaspers 1883-1969), ὁ ὁποῖος εἶχε ἀναπτύξει βαθυστόχαστες θεωρίες γιὰ τὸν φωτισμό, τὴν πληρότητα καὶ τὴν αὐθεντικότητα τῆς ὑπαρξῆς – καὶ ὁ ὅρος ἄλλωστε ὑπαρξισμὸς (Existentialismus) εἶναι δική του ἐπίνοια. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Μάρτιν Χάιντεγκερ ποὺ συμπορευόταν μὲ τοὺς Ναζὶ τρέφοντας τὴν ἀπατηλὴ ἐλπίδα ὅτι θὰ γίνεῖ «ὁ ὁδηγὸς τοῦ ὁδηγοῦ» (Der Führer des «Führers»), ὁ Γιάσπερς δὲν ὑπέκυψε στὶς πιέσεις τοῦ καθεστῶτος μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀπολυθεῖ ἀπὸ τὴ θέση του στὸ Πανεπιστήμιο τὸ 1937. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς διετοῦς παραμονῆς του στὴ Χαϊδελβέργη ὁ Καπετανάκης ἐκπόνησε διατριβὴ μὲ τὸν τίτλο *Liebe und Zeit* («Ἔρως καὶ χρόνος»), τὴν ὁποία ὁ ἴδιος μετέφρασε καὶ ἐξέδωσε στὰ ἑλληνικά.

Και τώρα, αλλά και τότε, μιὰ διατριβή, και ἂν ἀκόμη εἶναι ἐναίσιμος, δὲν συνεπάγεται και ἐπαγγελματικὴ ἀποκατάσταση. Ὁ Καπετανάκης παρέμεινε στὴν Ἀθήνα συγγράφοντας δοκίμια και πενόμενος. Ταξίδεψε στὴν Κύθνο γιὰ νὰ ἐπισκεφθεῖ και νὰ ἐγκαρδιώσει τὸν Παναγιώτη Κανελλόπουλο, πὸ ζοῦσε ἐξόριστος ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου σὲ αὐτὸ τὸ νησί. Συνεργάστηκε μὲ τὸν σύλλογο «Ἀσκραῖος» γιὰ μιὰ σειρά ἐλευθέρων μαθημάτων και διαλέξεων. Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κοινοφελοῦς Ἰδρύματος Κοινωνικοῦ και Πολιτιστικοῦ Ἔργου, Ἰωάννης Φικιώρης, μαθητὴς τότε τοῦ γυμνασίου πὸ παρακολούθησε τὰ μαθήματα, μαρτυρεῖ γιὰ τὴ σαγήνη πὸ ἀσκοῦσαν στὸ ἀκροατήριο ἢ συγκροτημένη προσωπικότητα, τὸ ἦθος, οἱ ἀνοιχτοὶ πνευματικοὶ ὀρίζοντες, ἡ ἐπαγωγὸς μεθοδικότητα, ἀκόμη και ἡ λαμπροφωνία τοῦ νεαροῦ στοχαστῆ. Ὁ Καπετανάκης δὲν ἦταν ὁ ἀπὸ καθέδρας διδάσκων πολυῖστωρ, ἀλλὰ ὁ μεταλαμπαδευτὴς τῆς ἀπορίας, ὁ μυσταγωγός.

Τὸ 1939 ὁ Καπετανάκης ἔλαβε τὴν ὑποτροφία τοῦ Βρετανικοῦ Συμβουλίου, πὸ δινόταν τότε γιὰ πρώτη φορά, και ἐγκαταστάθηκε στὸ Καίμπριτζ γιὰ ἀνώτερες σπουδές. Μετὰ ἀπὸ ἕνα σύντομο διάστημα προσαρμογῆς διέπρεψε ὡς λόγιος και ποιητὴς γράφοντας πιά στὰ ἀγγλικά. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου ὑπηρέτησε στὸ Γραφεῖο Τύπου τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας και ἔδωσε διαλέξεις σὲ ἐπιστημονικά Ἰδρύματα γιὰ τὴν ὁμορφιά τῆς χώρας μας, τὸν πολιτισμὸ τῆς και τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πέθανε στὸ Λονδίνο τὸ 1944 ἀπὸ λευχαιμία σὲ ἡλικία μόλις 32 ἐτῶν.

Ὁ Καπετανάκης δὲν ἐπιδίωξε νὰ γίνεи οὔτε σχολαστικὸς ἐρευνητὴς οὔτε συστηματικὸς φιλόσοφος. Ἦταν γεννημένος ποιητὴς, και ἐπειδὴ ὠτακουστοῦσε τὰ μηνύματα τοῦ αἰῶνα

του, πού ἦταν πράγματι «ὁ αἰώνας τῶν ἄκρων», ἔγινε καὶ δοκιμογράφος. Τὸ δοκίμιο, ἰδίως τὸ φιλοσοφικό, εἶναι ἓνα δύσκολο εἶδος γραφῆς, γιατί ἀπαιτεῖ κατασταλαγμένη γνώση, ἀντιδογματικὴ στάση, ἀφοριστικὴ διατύπωση, κομψότητα καὶ ἰκανότητα διήθησης στοιχείων ἀπὸ τὸν κλειστὸ κώδικα τῆς φιλοσοφικῆς ὀρολογίας στὸν κορμὸ τῆς ἐπικοινωνιακῆς γλώσσας. Ἡ «μεθοδικῶς ἀμέθοδη» δοκιμογραφία τοῦ Καπετανάκη ἐπανατοποθετεῖ ἄλυστα κατ' οὐσίαν προβλήματα τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τὸ Ὅρθῶς ἐπὶ τὰ ἐρωτικά ἰέναι, καὶ διερευνᾷ ἔργα τῆς Weltliteratur. Γιὰ μετριότητες δὲν μεριμνᾷ οὔτε φροντίζει. Πολλὰ βέβαια ἀπὸ τὰ κείμενά του εἶναι δυσνόητα, γιατί προϋποθέτουν ἐξοικείωση μὲ τὴν ἱστορία τῶν ιδεῶν, καὶ ἐπιπλέον ἀναγκάζουν τὸν ἀναγνώστη νὰ ἀναζητᾷ τὰ ἀποσιωπώμενα καὶ τὰ διὰ μέσου τῶν γραμμῶν αἰνιττόμενα – οἱ καιροὶ ἦταν χαλεποὶ καὶ ἡ λογοκρισία ἐπαγρυπνοῦσε.

5.

Ὁ Δημήτρης Καπετανάκης δημοσίευσε τὸ 1937 στὸ περιοδικὸ Ἀρχεῖον φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν (8, 1937, 64-105) τὸ δοκίμιο «Ἡ μυθολογία τοῦ Ὁραίου», ἀρθρωμένο σὲ τρία κεφάλαια: «Φιλοσοφία τοῦ Ὁραίου», «Ἡ ἀρχὴ τῆς νεότερης αἰσθητικῆς», «Ὁ μῦθος τοῦ σώματος καὶ οἱ ἀναγεννήσεις». Συνδιαλέγεται βέβαια μὲ τοὺς διαλάμφαντες σὲ αὐτὸν τὸν τομέα τοῦ ἐπιστητοῦ: Πλάτων, Γκαϊτε, Γκεόργκε, καὶ προπάντων Βίνκελμαν. Ἀνάμεσα στὰ θέματα πού πραγματεύεται μὲ γνώση καὶ τόλμη εἶναι καὶ τὸ ἀκανθῶδες πρόβλημα τοῦ γυμνοῦ ἀνδρικοῦ σώματος στὴν ἀρχαία τέχνη καὶ

στὸν ἀθλητισμό, μία κακοτοπιὰ πού ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Kenneth Clark (*The Nude: A Study in Ideal Form*, 1959) οἱ κριτικοὶ ἐπιμελῶς ἀπέφευγαν. Ἴσως τὸ κέντρισμα γιὰ τὴ διαπόρρηση νὰ τὸ ἔδωσαν οἱ Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες τοῦ Βερολίνου (1936) καὶ ἡ ταινία «Ὁ Θρίαμβος τῆς Θέλησης» τῆς Leni Riefenstahl. Ἄς ἀφήσουμε τὸ συναρπαστικὸ αὐτὸ θέμα γιὰ εὐθετότερο χρόνο καὶ ἄς περιοριστοῦμε στὴν αἰνιγματικὴ ἀφιέρωση πού προσέθεσε ὁ συγγραφέας στὴν αὐτοτελὴ ἔκδοση τοῦ δοκιμίου τὸν ἴδιο χρόνο: «Στὸν Ἑλληνικὸ Rudolf Fahrner». Τὸ ἐπίθετο «Ἑλληνικός», ὡς προσδιορισμὸς κυρίου ὀνόματος στὸ δοκίμιο, ἀποδίδεται μόνο στὸν Γκαίτε, τὸν Χαίλντερλιν καὶ τὸν Βίνκελμαν. Τί ἀκριβῶς σημαίνει, γιὰ νὰ μὴν χρονοτριβοῦμε, θὰ μᾶς τὸ ἀποκαλύψει ὁ ποιητὴς τοῦ Μειζονοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ Κ. Π. Καβάφης, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Στρατῆ Τσίρκα ἔκλεισε κάποτε τὴν ὁμιλία του μὲ τὴν ἐξῆς φράση: «Εἶμαι κι ἐγὼ Ἑλληνικός. Προσοχή, ὄχι Ἑλλην, οὔτε Ἑλληνίζων, ἀλλὰ Ἑλληνικός». Τὸ ποίημα ἐπιγράφεται

Ἐπιτύμβιον Ἀντιόχου, Βασιλέως Κομμαγηνηῆς

*Μετὰ πού ἐπέστρεψε, περίλυπη, ἀπ' τὴν κηδεῖα του,
ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἐγκρατῶς καὶ πράως ζήσαντος,
τοῦ λίαν ἐγγραμμάτου Ἀντιόχου, βασιλέως
Κομμαγηνηῆς, ἤθελ' ἓνα ἐπιτύμβιον γι' αὐτόν.
Κι ὁ Ἐφέσιος σοφιστὴς Καλλίστρατος – ὁ κατοικῶν
συχνὰ ἐν τῷ κρατιδίῳ τῆς Κομμαγηνηῆς,
κι ἀπὸ τὸν οἶκον τὸν βασιλικὸν
ἀσμένως κ' ἐπανειλημμένως φιλοξενηθεῖς –
τὸ ἔγραψε, τῇ ὑποδείξει Σύρων αὐλικῶν,
καὶ τὸ ἔστειλε εἰς τὴν γραῖαν δέσποιναν.*

*«Τοῦ Ἀντιόχου τοῦ εὐεργέτου βασιλέως
νά ὑμνηθεῖ ἐπαξίως, ὃ Κομμαγηνοί, τὸ κλέος.
Ἦταν τῆς χώρας κυβερνήτης προνοητικός.
Ἵπῃρξε δίκαιος, σοφός, γενναῖος.
Ἵπῃρξεν ἔτι τὸ ἄριστον ἐκεῖνο, Ἑλληνικός –
ιδιότητα δὲν ἔχ' ἡ ἀνθρωπότης τιμιότεραν·
εἰς τοὺς θεοὺς εὐρίσκονται τὰ πέραν.»*

Ὁ Ροῦντολφ Φάρνερ (Rudolf Fahrner 1903-1988) λοιπὸν σπούδασε γερμανικὴ φιλολογία στὴ Χαϊδελβέργη καὶ συνέγραψε μελέτες γιὰ τὸν Χαίλντερλιν, τὸν Γκαίτε καὶ τοὺς Γερμανοὺς Μυστικούς. Τὸ 1930 συνάντησε τὸν Γκεόργκε καὶ εἰσῆλθε στὸν στενὸ κύκλο τῶν μαθητῶν του. Ὁ Φάρνερ δὲν ἦταν ὁ τυπικὸς βιβλιοπόντικας ἀλλὰ ἕνας ἀνοιχτόκαρδος εὐδαιμονιστὴς ποὺ ἀγαποῦσε, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε μία γερμανικὴ ἔκφραση, «τὸ κρασί, τὰ θηλυκὰ καὶ τὸ τραγούδι». Ταξίδεψε πολὺ καὶ τὸ 1929 ἐπισκέφθηκε καὶ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ὅμως ἡ περιήγησή του περιορίστηκε σὲ τόπους ποὺ ἦταν φορτωμένοι μὲ ἀρχαῖες μνῆμες.

Ἀπὸ τὸ 1933 ἄρχισε νὰ διδάσκει στὴ Χαϊδελβέργη, ἀλλὰ τὸ 1935 τὸ ἐπίσημο ἐναρκτήριό μάθημά του ὡς καθηγητῆ μὲ τὸν τίτλο «Ἡ ποίηση μέσα στὴ μοίρα τῆ γερμανικῆ» δυσάρεστησε τὶς ἀρχές. Γιὰ νὰ σωθοῦν τὰ προσχήματα ὁ Φάρνερ ἀπολύθηκε γιὰ λόγους ὑγείας καὶ τὴν ἐπόμενη χρονιά βρέθηκε στὴν Ἀθήνα προσκεκλημένος τοῦ Δ. Καπετανάκη, τὸν ὁποῖο εἶχε γνωρίσει στὴ Χαϊδελβέργη. Τὸ 1939 ὁ Φάρνερ ἀνέλαβε ὑπηρεσία στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν ὡς καθηγητὴς τῆς γερμανικῆς φιλολογίας, καὶ σὲ συνεργασία μὲ τὸν Λίνο Πολίτη, ποὺ τοῦ δίδασκε νέα ἑλληνικά, ἀρχίζει νὰ μεταφράζει στὰ γερμανικά τὸν *Διάλογο* τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ. Ὁ Καπετανάκης

είχε φύγει για την Αγγλία, αλλά οι παρέες δεν έλειπαν. Έτσι ο Φάρνερ εκτός από τις αρχαιότητες μυήθηκε και στα θέλγητρα της σύγχρονης Ελλάδας. Έγινε τακτικός θαμών στα κουτούκια της Πλάκας με τη δροσερή ρετσίνα, στις ψαροταβέρνες του Φαλήρου, και βέβαια στις υπαίθριες παραστάσεις του Καραγκιόζη.

Ένα σχέδιο που είχε από παλιά στο μυαλό έγινε τον Οκτώβριο του 1941 πραγματικότητα, αν και όχι ακριβώς όπως το είχε πλάσει ιδανικά ο λογισμός του, το «Γερμανικό Έπιστημονικό Ίνστιτούτο», με πρόεδρο τον Φάρνερ. Το κτήριο που παραχωρήθηκε από τις αρχές κατοχής στο Ίνστιτούτο ήταν η πρώην Γιουγκοσλαβική Πρεσβεία στην οδό Ρηγίλλης 20Α. Σκοπός του Ίδρύματος ήταν η σύσφιξη των πολιτιστικών και επιστημονικών σχέσεων Γερμανίας και Ελλάδας. Οι δραστηριότητές του ήταν ποικίλες και κατά μία έννοια ύψηλοῦ επιπέδου: διδασκαλία της γερμανικής γλώσσας, διαλέξεις, μουσικές εκδηλώσεις και εκθέσεις. Όσο και να φαίνεται παράδοξο, σχεδόν αδιανόητο, το Ίνστιτούτο, επειδή δεν έκανε προπαγάνδα, απέκτησε καλή φήμη. Φωτογραφία του Χίτλερ δεν αναρτήθηκε μέσα στο κτίριο με διάφορα προσχήματα ποτέ. Ο Φάρνερ βοήθησε το κατά δύναμιν λιμοκτονούντες πολίτες, αποφυλάκισε κρατούμενους, και στο τέλος ήρθε σε έπαφή και με ελληνικές αντιστασιακές οργανώσεις, ίσως με τη μεσολάβηση του Roger Millieux. Με τις γνωριμίες που είχε κτόρθωσε να παραμείνει στην Αθήνα και να μην επιστρέψει στη μονάδα του στο Ρωσικό μέτωπο ο ιστορικός Αλέξανδρος φόν Στάουφενμπεργκ, ο οποίος μάλιστα είχε δώσει διαλέξεις στο Αθηναϊκό κοινό για τον Θεμιστοκλή και την Αρχαία τραγωδία.

Πρός τα τέλη Ιουνίου του 1944 ο Φάρνερ έφτασε στο Βε-

ρολίνο και φιλοξενήθηκε αρχικά στο σπίτι του Κλάους φον Στάουφενμπεργκ και αργότερα σε μία βάση του ναυτικού όπλου ύπηρετούσε ο δίδυμος αδερφός του Κλάους, ο Μπέρτολντ. Ο Φάρνερ φαίνεται ότι συμμετείχε στα οργανωτικά του σχεδίου «Βαλκυρίες» και μάλιστα βοήθησε στην έπεξεργασία του κειμένου των δύο διακηρύξεων που είχε ετοιμάσει ο Κλάους φον Στάουφενμπεργκ «Πρὸς τὸ μαχόμενο στράτευμα» και «Πρὸς τοὺς Γερμανούς». Μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ ἐγχειρήματος ὁ Κλάους ἐκτελέστηκε τὸ ἴδιο βράδυ, ὁ Μπέρτολντ ἀπαγχονίστηκε μετὰ ἀπὸ μερικὲς ἐβδομάδες, ὁ Φάρνερ συνελήφθη, ἀλλὰ σώθηκε χάρις τὴν μαρτυρία τοῦ Ἀλέξανδρου, πὸν εἶχε ἐπίσης συλληφθεῖ στὴν Ἀθήνα. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνακρινόμενος εἶπε ὅτι ὁ Φάρνερ συζητοῦσε μὲ τοὺς ἀδερφοὺς του μόνο ἐπιστημονικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ θέματα. Ὁ Ἀλέξανδρος βέβαια παρέμεινε κρατούμενος τῆς Γκεστάπο ὡς τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Ἡ ἔρευνα θὰ ἔχει ἀκόμη νὰ μᾶς ἀποκαλύψει πολλὰ γιὰ τὴ «Μυστικὴ Γερμανία» στὴν Ἀθήνα.

Βιβλιογραφία

- I. I. Βίνκελμαν, *Σκέψεις για τή μίμηση τῶν ἑλληνικῶν ἔργων στὴ ζωγραφικὴ καὶ τὴ γλυπτικὴ*, μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Ἰνδικτος, Ἀθήνα 1996.
- Gilbert Highet, *Ἡ κλασικὴ παράδοση. Ἑλληνικὲς καὶ ρωμαϊκὲς ἐπιδράσεις στὴ λογοτεχνία τῆς Δύσης*, μτφρ. Τζένη Μαστοράκη, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1988.
- Δημητρίου Καπετανάκη, *Δοκίμια. «Μυθολογία τοῦ Ὁραίου» καὶ «Ἔρως καὶ Χρόνος»*, Ἐκδ. Γαλαξίας, Ἀθήνα 1962.
- Στάνλεϊ Πέϊν, *Μιὰ ἱστορία τοῦ Φασισμού*, μτφρ. Κ. Γεώργιας, Φιλίστωρ, Ἀθήνα 2000.
- Andrew Stewart, *Τέχνη, ἐπιθυμία καὶ σῶμα στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα*, μτφρ. Ἀν. Νικολόπουλος, Ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα, 2003.
- Ὀλιβερ Τάπλιν, *Ἑλληνικὸν πῦρ*, μτφρ. Ἑλενα Πατρικίου, Ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1992.
- «Τεῦχος Ἀφιερωμένο στὸν Δημήτρη Καπετανάκη», *Νέα Ἑστία*, 39 (τεῦχος 448), 1946.
- M. I. Finley (ed.), *The Legacy of Greece. A New Appraisal*, Oxford Univ. Press, 1984.
- Moses I. Finley et Cyril Bailey, *L'Heritage de la Grèce et de Rome*, Robert Laffont, Paris 1992.
- Stefan George, *Werke I-IV*, Hsgeb. Robert Boehringer, DTV, München 1983.
- Klaus Hildebrand, *Das Dritte Reich*, R. Oldenbourg Verlag, München Wien 1979.
- Chryssoula Kambas - Marilisa Mitsou (Hg.), *Hellas Verstehen. Deutsch - griechischer Kulturtransfer im 20. Jahrhundert*, Böhlau Verlag, Köln 2010, 53-136.
- Leo Krell - Leonard Fiedler, *Deutsche Literaturgeschichte*, C. C. Buchners Verlag, Bamberg ¹⁶1976.

John Lehmann, *Demetrios Capetanakis. A Greek poet in England*,
London 1947.

Alex Potts, *Flesh and the Ideal. Winkelmann and the origins of art history*, Yale University Press, New Haven, London 2000.

ΚΟΙΝΩΦΕΛΕΣ ΙΔΡΥΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ & ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ
Λεωφ. Ἀμαλίας 4, 105 57 Ἀθήνα
e-mail: aliakou@kikpe.gr